

Haave hyvinvoinnista 1990-luvun Virossa

A n n a K o k k o

Monissa 1990-luvun Viroa, samoin kuin muita entisiä sosialistisia maita, koskevissa analyyseissa yhteiskunnallista murrosta on tutkittu ja tulkittu luokittelemalla ihmisiä voittajiin ja häviäjiin sekä näiden kahden ääriulottuvuuden väliin luokkiin (ks. esim. Narusk & Hansson 1999; ks. myös Titma 1999). Voittajien ja häviäjien ominaisuuksia on määritelty käyttäen hyväksi tiettyjä sosio-ekonomisia ja yksilöllisiä taustatekijöitä, kuten ammattia, tuloja, koulutusta ja kansalaisuutta. Liiallinen nojautuminen edellä mainittuihin tekijöihin saattaa kuitenkin rajata näkökulmaa yksilöllisestä pärjäämisestä ja ihmisten sopeutumisesta murrokseen. Toisaalta nimenomaan Viron häviäjiä koskevissa tarkasteluissa (ks. esim. Lager 2001) konkreettisenä käytännön puutteena on ollut, ettei niissä aina ole otettu huomioon ensinnäkään maaseudun asukkaita ja toiseksi työttömiä, joilla kuitenkin työn puuttumisesta aiheutuu monenlaisia vaikeuksia ja jotka ovat yhteiskunnallisena ryhmänä selkeästi syrjäytymisvaarassa. (Ks. työn merkityksestä esim. Väärälä 2000, 82; työttömyydestä huono-osaisuuden selittäjänä Rauhala 1988.)

Valtaosassa Viron työttömyyttä ja työttömiä koskevasta tutkimuksesta menetelmänä on käytetty kvantifioivaa ja objektiivisuuteen tähtäävää tilastotutkimusta ja työttömyyttä on tarkasteltu ensisijaisesti talouden näkökulmasta. Tässä artikkelissa pyrin etsimään kvantifioivaa tutkimusta täydentävän lähestymistavan työttömyyden hahmottamiseen osana Viron 1990-luvun kehitystä ja arvokeskustelua kysymällä, miten työttömät itse aseman-

sa määrittävät ja mikä on heidän käsityksensä paikastaan ja mahdollisuuksistaan virolaisessa yhteiskunnassa. Nostan esiin työttömien omat käsitykset ja todellisuuden tulkinnat elämismaailmastaan¹. Tavoitteena on jäsentää yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen monisäikeisyyttä selvittämällä laadullisen analyysin avulla², 1) miten työttömät paikantavat itsensä virolaiseen yhteiskuntaan (suhde omaan asemaan nimenomaan työmarkkinoilla), 2) miten työttömät puhuvat kunnasta ja valtiosta toimijoina (suhde vallankäyttäjiin ja tiettyihin viranomaisiin) ja 3) mikä yhteiskuntajärjestelmän murroksessa on ollut keskeistä – ja myös odottamatonta – työttömiksi jääneiden näkökulmasta (suhde ympäröivän kulttuurin arvoihin ja normeihin).

Pääaineistona käytän haastattelumateriaalia, jonka keräsin kevään 1999 aikana kahdessa Viron maaseudun kunnassa, Etelä-Virossa Põlvamaalla ja Keski-Virossa Järvamaalla.³ Jatkossa nimitän paikkakuntia kirjaimilla P (Põlvamaan tutkimuspaikkakunta) ja J (Järvamaan tutkimuspaikkakunta). Kokonaisuudessaan alkuperäinen haastattelumateriaalini sisältää 40 puolistrukturoitua teema-haastattelua, joissa nk. tavalliset⁴ virolaiset maaseudun asukkaat kertovat arkielämästään ja elämismaailmastaan 1990-luvun lopun Virossa. Kyseisistä haastatteluista 12 on työttömien haastatteluja. Haastattelujen laadullisen analyysin tukena olen esimerkiksi työttömän henkilön määrittelemisessä ja kuntaan kohdistuvan luottamuksen mittaamisessa käyttänyt hyväkseni tutkimuspaikkakunnilta kerättyä survey-aineistoa (n=249).⁵

Tutkituilla maaseutupaikkakunnilla nimenomaan työn puuttuminen on ollut – sekä edellä mainitun survey-aineiston että haastattelujen kva-

litatiivisen analyysin perusteella – 1990-luvulla keskeinen elinoloja ja käsityksiä määrittävä ja eroja tuottava tekijä. Tämän vuoksi on perusteltua tutkia, miten työttömät suhtautuvat yhteiskuntajärjestelmän murrokseen ja uuteen itsenäisyyden aikaan. Tässä yhteydessä en käsittele tarkemmin aineistosta esiin nousseita ikään ja sukupuoleen kytkeytyviä työttömyyden ulottuvuuksia. En myöskään keskity työttömien kokemaan taloudelliseen niukuuteen tai elämänhallinnan rakoilemiseen, joista on kirjoitettu useissa muissa työttömyyskokemuksia koskevissa tutkimuksissa (ks. esim. Kortteinen & Tuomikoski 1998; Tennilä 1996). Myös monet sosiaaliseen verkostoon liittyvät ulottuvuudet olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle; näistä mainittakoon muun muassa niin kutsuttujen ”rajoittavien” sosiaalisten siteiden vaikutus valinnanmahdollisuuksiin (muun muassa työttömien kokemat hankaluuDET muuttaa paikkakunnalta työn perässä esimerkiksi ikääntyvien vanhempien hoitovastuun vuoksi).

Teemahaastatteluisissa käsitellyt arkielämän mikrotason ilmiöt, koskien erityisesti työ- ja perhe-elämää⁶, sisältävät paljon viittauksia yhteiskunnan makro- ja mesotason organisaatioihin ja toiminnan muotoihin. Tutkimukseni linkittyy sosiologiseen keskusteluun yhteiskunnan eri tasojen metodis-teoreettisesta jäsentämisestä ja tasojen välisistä yhteyksistä (ks. esim. Alexander ym. 1987; Layder 1993; Sztompka 1993), koskien tässä yhteydessä erityisesti jälkisosialistisia maita (ks. esim. Bridger & Pine 1998; Burawoy & Verdery 1999).

Layderin (1993, 71-106) esittämää jaottelua tulkiten kyse on siitä, että analyysissa otetaan huomioon, mitä empiirinen aineisto kertoo 1) yksilön (*self*) ja mikro-tason sosiaalisen ympäristön välisestä suhteesta, 2) yksilön ja sosiaalisten organisaatioiden luomien puitteiden (*setting*) välisestä suhteesta meso-tasolla – liittyen myös sosiaalisen vuorovaikutuksen dynamiikkaan (*situated activity*) – sekä 3) yksilöstä osana makroyhteiskunnallisia instituutioita ja toiminnan muotoja (*context*). (Ks. tasojen määrittelyistä myös Habermas 1981a; 1981b.) Vastaavasti työttömyyden tutkimisessa on viime aikoina yhä enemmän korostettu erityyppisten ja eri

yhteiskunnan tasoja koskevien tutkimustulosten yhdistämistä, jotta myös politiikassa voidaan päästä käsiksi työttömyyden oleelliseen vähentämiseen (ks. Leimu 1999, 27). Omassa analyysissäni käsitelen yhteiskunnan eri tasoja nimenomaan sen kautta mikä näyttäytyy merkityksellisenä ihmisten mikrotason elämismaailmassa, heidän itsensä määrittäminä.

Artikkelissa esittelen ensin yksilöllisen sopeutumisen diskurssin ilmenemistä eräissä Viron yhteiskuntaa koskevissa tutkimuksissa ja poliittisissa kannanotoissa sekä toiseksi Viron työttömyysongelmaa erityisesti maaseudulla ja tutkimuspaikkakunnillani. Tämän jälkeen esittelen käyttämäni empiirisen aineiston ja analyysimetodin. Lopuksi teen jäsennyksiä ja tulkintoja analyysistäni liittäen tulokseni Virossa käynnissä olevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun (ks. erit. Vetik 2002).

Yksilöllistä sopeutumista korostava diskurssi

Yksilöiden sopeutumisesta uuden yhteiskuntajärjestelmän rakenteisiin alettiin puhua Viron yhteiskuntatieteissä heti sosialismin päättymisen jälkeisinä vuosina. Tällöin esimerkiksi Tallinnan kasvatustieteellisen yliopiston sosiaalityön professori Taimi Tulva (1994, 23) pohti Viron nopeaa yhteiskunnallista muutosta ja sosiaalisia ongelmia. Hänen mukaansa taloudellisiin vaikeuksiin liittyvistä psyykkisistä ongelmista kärsivät eniten ne, jotka ”eivät kykene ymmärtämään muutoksia tai sopeutumaan niihin ja joiden omat resurssit ovat vähäiset”.⁷

Vaikka kirjoituksessani en systemaattisesti ole tarkastellut yksilöllisen sopeutumisen diskurssia ja sen kehittymistä Viron yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa, on kyseisestä diskurssista löydettävissä selkeästi viitteitä yhteiskuntatieteellisistä kirjoituksista, joissa on painotettu sopeutumista yhteiskuntaan ja vahvistettu kahtiajakautumista voittajiin ja häviäjiin tai aktiivisiin ja passiivisiin kansalaisiin. Esimerkiksi Loogma (1994, referoitu teoksessa Tulva 1994, 13) on puhunut korkeimpiin tuloryhmiin kuuluvien paremmasta sopeutumisesta mark-

kinatalouteen ja heidän aktiivisesta taloudellisesta käyttäytymisestään. Sitä vastoin alhaisempiin tulo-ryhmiin kuuluvat eivät ole pystyneet sopeutumaan perinpohjaisiin muutoksiin, vaan heidän taloudellinen käyttäytymisensä on passiivista ja heidän riippuvuutensa valtion politiikasta ja taloudellisista muutoksista (hintojen nousu, inflaatio) on suuri.

Tehtäessä päätelmiä nk. häviäjistä tai passiivisista kansalaisista on kuitenkin olennaista kysyä ihmisiltä itseltään, mitä asioita he arkielämässään tekevät ja millä tavoin; entä millaisiksi he kokevat vaikutusmahdollisuutensa suhteessa elinympäristöönsä ja yhteiskuntaansa ja minkälaisia muutoksia he kokevat asemassaan tapahtuneen. Suhtaudun kriittisesti esimerkiksi siihen, että taloudellisen käyttäytymisen määrittelyssä aktiivisuuden mittariksi otetaan yksinomaan työssäkäynti tai tulot, koska ihmiset voivat kulutustottumustensa mukaisesti käyttää samojakin tuloja hyvin eri tavoin. Toisaalta on toki selvää, että pienituloisen ihmisten ostovoima on pienempi kuin varakkaan tai paremmin palkatun – tai ylipäättänsä palkkaa saavan – henkilön, mutta voidaanko siltikään väittää, että pienituloisten taloudellinen käyttäytyminen sinänsä olisi lähtökohtaisesti passiivisempää? Kyse on pikemminkin taloudellisista rajoitteista, jotka on arkielämässä otettava huomioon. Lisäksi taloudelliseen toimintaan olisi laskettava kuuluviksi myös esimerkiksi palvelusten vaihtaminen ja luontaistalous, jotka ovat toimintatapoina aktiivisia.

Diskurssia, jossa yksilön heikon menestymisen kohdalla korostetaan henkilökohtaisia ominaisuuksia ja huonoa sopeutumista, on eksplisiittisesti käytetty Viron poliittisessa retoriikassa 1990-luvulla. Esimerkiksi Viron entinen valtiovarainministeri, sittemmin pääministeri, Siim Kallas päätyi jakamaan Viron kansalaiset kahteen pääryhmään: ensimmäiseen kuuluivat hänen mukaansa ne, jotka ovat ”erinomaisesti sopeutuneet nykyaikaiseen maailmaan”, toisin sanoen tuntevat markkinatalouden sääntöjä ja osaavat käyttää niitä menestyksekkäästi hyväkseen. Toisessa ryhmässä ovat sellaiset, jotka ”eivät tahdo selvittää itselleen edes yksinkertaisia markkinatalouden perustotuksia”, vaan suhtautuvat uuteen maailmaan pelokkaasti, vihaisesti tai

kieltäen. (Ks. Kallas 2001 teoksessa Vetik 2002, 23-25; ks. myös Kapanen & Kokko 2003.)

Esimerkkiväitteistä ja niiden edustamasta ajattelutavasta on johdettavissa, että myös työttömäksi päätyminen on johtunut pitkälti uuteen yhteiskuntajärjestelmään sopeutumattomuudesta ja yksilötasolla muutosten torjunnasta. Työttömyyttä ja siihen liittyvää köyhyyttä ja syrjäytymistä jälkisosialistisissa yhteiskunnissa on kuitenkin tutkittava riittävästi ja kriittisesti – sekä objektiiviset kriteerit että subjektiiviset tulkinnat huomioon ottaen – ennen kuin voidaan tehdä päätelmiä yksittäisten ihmisten nk. vääristä valinnoista tai omasta syystä, jotka johtavat huono-osaisuuteen.

Voittajien ja häviäjien piirteiden, heidän elinolojensa ja aseteidensa luokittelu ja määrittely ei sinänsä ole täysin perusteetonta ja tällaisen jaon löytäminen – niin Virossa kuin monissa muissakin maissa – saattaa jopa auttaa kuvaamaan yhteiskunnan tilaa tiettyjen kriteerien kannalta (ks. myös Rychard 1996)⁸. Kriittisesti on kuitenkin esitettävä uusia kysymyksiä ja pyrittävä etsimään näkökulmia, jotka tarttuvat sosiaalisen ja taloudellisen eriarvoistumisen problematiikkaan kyseenalaistamalla olemassa olevia puhetapoja ja rakenteita. Jo aieman työttömyyttä ja syrjäytymistä koskevan tiedon valossa voidaan Viron ja muiden uusien kapitalististen maiden kohdalla esimerkiksi pohtia, mitkä syrjäytymisen tekijät ja missä keskinäisessä järjestyksessä ovat aiheuttaneet joillekin syrjäytymistä ja mitkä tekijät puolestaan ovat ehkäisseet syrjäytymisprosesseja (ks. syrjäytymisen käsitteestä Karisto⁹ 1988, 17-24; Heikkilä & Karjalainen 2000 sekä käsitteen ongelmallisuudesta erityisesti Helne 2002, 1-69; 113-139).

Viron työttömyysongelma 1990-luvulla

Viron työttömyyttä ja työttömiä¹⁰ on tutkittu muun muassa ikäryhmittäin, sukupuolen mukaan ja alueittain (ks. esim. Pettai & Söstra 1998; Eamets 1999; Vöormann 2000). Olemassa olevien tutkimustulosten ja kirjoitusten perusteella (ks. myös Assmuth 2003; Alyanak 1999; Naaber 2001) voidaan tiivis-

tetysti todeta, että Viron maaseudulla työttömyysluvut ovat olleet viimeisten kymmenen vuoden aikana korkeammat kuin kaupungeissa ja että luvut ovat pikemminkin kasvaneet kuin vähentyneet, mitä kauemmin aikaa uuden itsenäisyyden alusta on kulunut. Maaseudulle on syntynyt työttömyyttä nimenomaan maatalouteen liittyvien radikaalien uudistusten myötä. Naisten asema työmarkkinoilla, erityisesti maaseudulla, on huonontunut 1990-luvun aikana enemmän kuin miehillä; esimerkiksi työpaikan säilyttämisessä ja uudelleen työllistymisessä on ollut selviä sukupuolten välisiä eroja. Lisäksi on ollut havaittavissa, että niin oman kuin puolisonsa työttömyyden myötä naiset ovat 1990-luvulla Virossa jossain määrin palanneet takaisin perinteiseen kotiäidin rooliin.

Viron työvoima on suhteellisen hyvin koulutettua. Suurimmalla osalla kansalaisista on vähintään keskiasteen (ammattillinen) koulutus, useilla korkeakoulutus. Silti työnantajat ja ulkomaiset rahoittajat valittavat pätevän työvoiman puutetta (ks. Leetmaa 2001). Nykyisillä työmarkkinoilla painotetaan uudenlaista osaamista, joten neuvostoaikana koulutettu työvoima ja työpaikat eivät kaikilta osin kohtaa. Ongelma on erityisen näkyvä maaseudulla, jossa on runsaasti koulutettua maataloustyövoimaa.

Työttömyyden problematiikassa on Virossa paljon yhteneviä piirteitä esimerkiksi Suomen työttömyysongelmien kanssa (ks. esim. Kortteinen & Tuomikoski 1998; Tennilä 1996). Erityispiirteitä Virossa, kuten useissa muissakin entisissä sosialistisissa maissa, on työttömyyden odottamattomuus sosialismin päättymisen myötä, mikä tuli voimakkaasti esiin haastatteluaineiston analyysistä (ks. myös Katz 2001; Pank 2001). Viron työttömyysaste on 1990-luvulla ollut korkea, verrattuna etenkin neuvostoajan (viralliseen) täystyöllisyyteen. Toisaalta työttömyys on myös ollut yleistä ottaen huomioon, että Virossa on 1990-luvulla harjoitettu uusliberalistista talous- ja yhteiskuntapolitiikkaa, jonka pääongelmana pidetään yleensä suuria tuloeroja, mutta ei varsinaisesti työttömyyttä.

Vaikuttaa siltä, että Itä- ja Keski-Euroopan entisissä sosialistisissa maissa työnantajat yhtäältä vaa-

tivat työvoimalta paljon koulutusta, kokemusta ja tietoa, toisaalta he eivät yleisesti ole halukkaita investoimaan työntekijöiden kouluttamiseen tai myöskään ole valmiita maksamaan työstä kunnan korvausta. Näin ollen pitkäaikaistyöttömyyden, huonon palkkauksen ja halvan työvoiman sekä työntekijöiden ja työpaikkojen kohtaamattomuuden kierre jatkuu. (Ks. myös Taliga 2002.) Edellä mainitut tekijät antavat viitettä siitä, että Viron maaseudulla voidaan hyvin puhua rakenteellisesta työttömyydestä, joka ilmenee yhteiskunnallisena ongelmana mikro-, meso- ja makrotasoilla (ks. yhteiskunnallisen ongelman määrittelystä Swedner 1983, 26).

Työttömyys prosessi-, rakenne- ja resurssiongelmana

Viroa ja muita jälkisosialistisia maita koskien ei voida yksiselitteisesti sanoa, missä määrin neuvostovallan aikainen työntöön kulttuuri on vaikeuttanut ”sopeutumista” kapitalistiseen yksilökeskeiseen yhteiskuntajärjestelmään tai missä määrin jo neuvosto aika itsessään ruokki yksilön korostamista ja itseensä luottamista esimerkiksi varjotaloutta ja sosiaalisia verkostoja hyödyntämällä (ks. myös Temkina 1997, 51). Selvää kuitenkin on, että neuvosto aikana työttömyyttä ei juurikaan ollut, joten yksilön asema työmarkkinoilla on muuttunut 1990-luvulla radikaalisti. Työttömyysongelmasta puhuttaessa vaarana kuitenkin on, että niin yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa kuin Viron päivän politiikassakin työttömyyttä käsitellään pitkälti yksilöiden omana ongelmana. Yhteiskuntajärjestelmän murroksessa ei kuitenkaan kyse ole siitä, että yksilöt (perustarpeineen) sinänsä olisivat muuttuneet, vaan suurimmat muutokset ovat tapahtuneet meso- ja makrotasoilla (erityisesti kolhoosien yksityistämässä, työvoimamarkkinoilla, sosiaaliturvajärjestelmän luomisessa ja valtakunnan politiikan priorisoinneissa). (Ks. myös Heikkilä 2000, 180, joka on esittänyt että resurssit hyvinvointiteoreettisena käsitteenä olisi syytä vaihtaa tarpeiden käsitteeseen.)

Yksi tapa päästä tarkastelemaan Viron työttömyyttä toisesta näkökulmasta kuin yksilöiden piirteitä ja ongelmia korostamalla, on lähestyä sitä

Harald Swednerin (1983; 1977) tapaan kahden eri määrittelyn kautta. Ensinnäkin työttömyyttä voidaan pitää sosiaalisena ongelmana, joka ilmenee kuiluna sen välillä, miten asiat ovat ja miten niiden olisi toivottavaa olla. Swednerin mukaan sosiaalinen ongelma on olemassa, mikäli jotkut yhteiskunnan jäsenet eivät pysty elämään materiaalisesti kohtuullisella (hyväksyttävällä) tasolla eivätkä myöskään pysty elämään vaihtelevaa ja mielekästä elämää. Lisäksi Swedner määrittelee erikseen yhteiskunnallisen ongelman, joka liittyy tiettyyn ei-toivottuun yhteiskunnalliseen tilaan ja sen muuttamiseen; yhteiskunnallisen ongelman hahmottamisessa ja ratkaisemisessa päämääränä on päästä kaivantamaan kuilua olemassa olevan (ei-toivotun) ja toivotun tilanteen välillä. Yhteiskunnallinen ongelma on osoitus usein pitkäkestoisistakin historiallisista prosesseista. (Ks. Swedner 1983, 25-31.)

Swedner (1983; 1977) myös erottaa toisistaan yhteiskunta- ja yhdyskuntatason ongelmat sekä näiden ongelmien ilmenemisen yksilötasolla (vrt. Layderin jaottelussa *context-*, *setting-* ja *self-*tasot). Yhteiskuntatason ongelmia on kahta tyyppiä: prosessiongelmia ja rakenneongelmia. 1) Prosessiongelmat viittaavat yhteiskunnallisiin prosesseihin (esim. Viron harjoittama talous-, maatalous- ja työllisyyspolitiikka 1990-luvulla), jotka johtavat yksittäisten ihmisten tai ihmisryhmien alhaiseen elintsoon ja puutteelliseen hyvinvointiin. 2) Rakenneongelmat puolestaan ovat tiettyä ajankohtana ja tietyissä olosuhteissa vallitsevia yhteiskunnan rakenteellisia ominaisuuksia (esim. Viron sosiaaliturvajärjestelmän puutteet), jotka aiheuttavat ihmisille alhaista elintasoja ja hyvinvointiongelmia. Swednerin mukaan rakenneongelmat ovat prosessiongelmiä seurausta, toisin sanoen prosessiongelma johtaa rakenneongelmaan ja saa ilmaisunsa rakenneongelmassa.

Swedner (1983; 1977) on myös todennut, että rakenneongelman erityistyyppinä on nk. resurssi-ongelma. Resurssi-ongelma tarkoittaa sitä, että yhteiskunnalta puuttuvat resurssit, joiden avulla voitaisiin tyydyttää keskeiset inhimilliset tarpeet, kuten terveyden- ja sairaanhoito sekä koulutuksen ja sosiaalisen yhteyden tarve. Vaikka resurssi-

ongelmat ovat Virossa varmasti osittain tosiasia, pitäisin kuitenkin todennäköisenä, että varsinaista resurssi-ongelmaa merkittävämpi seikka on ollut resurssien priorisointi: haastatteluaineistosta ja Viron sosiaaliteiteilijöiden teksteistä (ks. myös Vetik 2002) käy ilmi, että kansalaiset suhtautuvat erittäin kriittisesti Viron 1990-luvulla harjoittaman politiikan sisältöön: sen sijaan, että 1990-luvulla olisi intensiivisesti paneuduttu kansalaisten hyvinvoinnin turvaamiseen, politiikan teossa on priorisoitu muun muassa EU-jäsenyyteen pyrkimistä.

Swednerin mukaan prosessiongelma, rakenneongelma ja resurssi-ongelma ovat yhteiskuntatason ilmiöitä, jotka synnyttävät ongelmia yksilötasolla. Toisin sanoen vasta yhteiskuntaongelmien yksilötasoisia seurauksia Swedner kutsuu yksilöongelmiksi.

Aineisto ja analyysimetodi

Haastattelemistani 12:sta maaseudun työttömästä puolet asui Pölvamaan ja puolet Järvamaan tutkimuspaikkakunnalla¹¹. Työttömistä seitsemän oli miehiä ja viisi naisia. Iältään he olivat 29-56-vuotiaita: suurin osa (9/12) oli yli 40-vuotiaita. Sosialismin aikana kaikki olivat työskennelleet eri pituisia jaksoja (muutamasta vuodesta pariinkymmeneen vuoteen) kolhooseissa erilaisissa maatalouteen liittyvissä ammateissa. Työttömyyttä oli kestänyt pisimmillään 10 vuotta, lyhyimmillään 3 kuukautta; yhtä haastateltua lukuun ottamatta työttömyys liittyi suoraan tai välillisesti kolhoosien yksityistämiseen tai osuuskunnan irtisanomisiin. Muutamalla oli 1990-luvun aikana ilmennyt myös terveysongelmia, jotka ovat osaltaan vaikeuttaneet uudelleentyöllistymistä. Haastateltujen työttömien joukossa oli kolme henkilöä, joilla työttömyyden rinnalla oli rooli kotiäitinä, vapaaehtoisena ”hyväntekijänä” (vaate- ja tavara-avun välittäjänä) tai omalla maatilalla työskentelevänä kuutamotyöntekijänä.

Olen jäsentänyt haastatteluaineistoa etsimällä työttömien puheesta lausumia, joihin liittyy täytymistä, haluamista, kykenemistä ja osaamista (vrt. semioottisen sosiologian modaaliteeteista Törrönen 1999; 2000.) Analyysiprosessissa olen tarkastellut

haastattelupuheen sisältämiä viittauksia yhteisöllisyyksiin sekä luokitteluja, jotka liittyvät ympäröivän kulttuurin sosiaaliseen järjestymiseen, arvoihin ja normeihin (ks. myös Törrönen 1999; 2000). Päähuomio on toisin sanoen ollut siinä, mitä puhujat itse nostavat keskeisiksi elämänsä maailmansa osatekijöiksi, jolloin työttömyyttä on tarkasteltu osana virolaisen yhteiskunnan makro- ja mesotason sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia prosesseja.

Työttömien asema työmarkkinoilla

Yhteiskuntaan orientoitumisen kannalta huomion arvoista on, että 1990-luvun lopussa osa työttömistä haastatelluista puhuu itse omasta marginaalisesta asemastaan maaseudun työttöminä: puheesta välittyy työttömien kokemana tunne ulkopuolisuudesta ja näkymättömyydestä. Jotkut työttömistä myös mainitsevat puheessaan Viron virallisten työttömyystilastojen luoman vääristyneen kuvan todellisuudesta: he toteavat, että tilastoihin nojaamalla työttömyysongelmaa saadaan kaunisteltua sekä Viron sisällä että suhteessa ulkomaihin:

Tiedätkö meidän työttömyyden? Työsuhde päättyi, puolen vuoden sisällä minun täytyi ilmoittautua työttömäksi. Sitten saan puoli vuotta sitä työttömyyskorvausta, sen jälkeen korvaus päättyi kertaheitolla, ja en ole enää kukaan. Tilastotkin näyttävät, että meitä enää ei ole. (44-vuotias mies, työskennellyt kolhoosissa mekaanikkona)

Kolmasosa kansastamme on varmasti ilman töitä... Lehtien tai minkä tahansa tilastojen prosenttiluvut ovat aivan väärät. Se on pikemminkin EU:lle näyttämistä varten. Näin se on. (52-vuotias mies, työskennellyt kolhoosissa muun muassa autonkuljettajana)

Etsittäessä haastateltuja työttömiä henkilöitä yhdistäviä ja erottelevia piirteitä voidaan todeta, että haastattelupuheet muistuttavat toisiaan siinä, mitä puhe ilmentää työttömien suhtautumisesta työllistymismahdollisuuksiinsa ja aktiivisuuden erääseen ääripäähän, yrittäjyyteen. Lisäksi puheesta löytyy evidenssiä sille, että työttömät kokevat neuvottomuutta ja voimattomuutta suhteessa omaan työllistymiseensä:

... oli sellainen tunne, että nyt sinun täytyi heti tarjota ja mainostaa itseäsi: olkaa hyvä, ottakaa meidät itsellenne, ja sillä tavalla, että me pysymme jatkamaan työntekoa. Sellainen tunne oli ehkä, että täytyy tarjota itseäsi ja pyytää, että olkaa hyvä ja ostakaa meidät, jotta meille jäisi jotakin. (56-vuotias nainen, työskennellyt kolhoosin navetassa)

... kun se Viron tasavalta perustettiin, että kolhoosit ovat neuvostoaikaisia, että perustaa jotakin omaa. Mutta sanotaan, tuottaminen ja homma olisi voinut jäädä samalle tasolle. Koska se hallituksen politiikka on sellainen, niin mitä merkitystä niillä pienten ihmisten ajatuksilla on. (42-vuotias mies, työskennellyt vuoteen 1990 asti kolhoosissa, sen jälkeen metsänhoitoalueella autonkuljettajana vuoden 1998 loppuun saakka)

Suurimmalla osalla haastatelluista työttömistä olisi selvästi työhalua; he mainitsevat yhtenä tärkeimmistä tulevaisuuden toiveistaan paitsi työpäikan saamisen itselle, myös yleensäkin työttömyyden vähenemisen asuinpaikkakunnallaan. Moni nimeää paikkakuntansa yrittäjät, kuten kauppiaan, baarin pitäjän tai kampaajan, nk. menestyviksi ihmisiksi. On kuitenkin olemassa realiteetteja, jotka haastateltujen mielestä olisi paremmin otettava huomioon puhuttaessa työllisyyden parantamisesta Virossa: ihmisiä kannustetaan yrittäjyyteen, mutta käytännössä – uusista ideoista huolimatta – monilta puuttuu yrittäjiltä vaadittavia taitoja, ominaisuuksia ja resursseja. Vaikeuksina mainitaan muun muassa alkupääoman puuttuminen, lainan saannin vaikeudet, yrittäjähenkisyyden ja kunnianhimon vähäisyys sekä liian vanha ikä. Kaikista työttömistä ei myöskään voi, eikä kannatakaan tulla yrittäjiä pienelle paikkakunnalle. Yksi haastateltavista esimerkiksi kertoo, kuinka yrittäjäideologian läpivienti aiheutti yhtäkkiä mansikanviljelijöiden määrän kasvun, jolloin mansikoista tuli huomattavaa ylitarjontaa.

Vaikka aineistossa ei juurikaan ole mainintoja, joissa työttömät korostaisivat heihin päin kohdistuvia velvoitteita, yrittäjyydestä puhuttaessa löytyy viittaus työvoimatoimistoon ja sen edustamaan yrittäjyydeologiaan, joka kuitenkin käytännössä törmää moniin työttömien kokemuksiin rajoitteisiin. Yrittäjyyttä koskevat työttömien ääripään käsitykset

käyvät ilmi seuraavista esimerkeistä:

Täällä pienimmätkin ideat tukahdutetaan. [AK2: Miten niitä tukahdutetaan?] Kaikkein yksinkertaisin – pankit. Haluat tehdä jotakin, sinulle tulee korkoja, et pysty tekemään mitään... hallitushan myös mitättöi. Osuuskunnassa oli, ostettiin ja laitettiin kaikki uudet järjestelmät, kaikki tämä [**]. Mutta nyt se otetaan tällä tavalla pois, et pysty maksamaan, kuihdut vain pois. (44-vuotias mies, työskennellyt kolhoosissa mekaanikkona)

... he [työvoimatoimistossa] pakottavat juuri siihen, että alkaisi – varsinkin maaseutuihmiset – toimia yrittäjänä. Toimia yrittäjänä, mutta eihän sitä nollasta... [starttirahan lisäksi] sinulla täytyy olla kaikenlaista. Sinulla täytyy olla auto, sinulla täytyy olla kaikenlaiset sopimukset, minne sinä markkinoit. Mutta jokaiselle yrittäjyys ei sovi. Mutta juuri sitä he maaseutuihmisille, sitä yrittäjyyttä he tuputtavat niin kovasti, että alkakaa vaan kasvattaa sitä ja tuota ja kolmatta. (...) mutta siihen tarvitaan kaikki kuljetus, tarvitaan aikaa ja taipumusta siihen, että alat toimia yrittäjänä. (56-vuotias nainen, työskennellyt kolhoosin navetassa)

Työttömyyden ratkaisukeinona yrittäjyys on etenkin entisiä kollektiivitulojen työntekijöitä ajatellen ongelmallinen. Huolimatta sellaisista sosialismin aikana harjoitetuista taloudellisen toiminnan muodoista, joita voidaan pitää osoituksena yrittäjyydestä, kapitalistinen yksityisyrittäjyys on työllistymistapa, johon maaseudun työttömillä – ainakaan kaikilla – ei välttämättä ole edellytyksiä eikä motiivaa-tiota. Yrittäjyyden tarjoaminen ratkaisuksi työllistymiseen vaikuttaa makro- ja meso-tasojen politiikalta, jota tarjotaan työttömille korvikkeena sille, ettei muita sopivia keinoja työttömyyden vähentämiseksi toistaiseksi ole löydetty.

Mesotason keskiössä kunta

Haastatteluaineiston sisällönanalyysi on osoittanut, että yksi keskeisin saman paikkakunnan työttömiä mesotasolla yhdistävä ja kahta tutkimuspaikkakuntaa mesotasolla erotteleva tekijä liittyy asuinkunnan kunnanjohtoon sekä muutamiin kunnan keskeisiin viranhaltijoihin, kuten sosiaalityöntekijään ja lääkäriin. Aiemmissa Viron maaseutua koske-

vissa tutkimuksissa (ks. esim. Alanen ym. 2001) on selvitetty kolhoosin purkamisen prosessia ja purkamisen vaikutuksia maaseutupaikkakuntien elämään. Omassa analyysissäni päähuomio on 1990-luvun lopun olosuhteissa, jolloin maaseudun ihmisten puheista välittyi kiinnittyminen kolhoosi- ja sovhoositilojen sijasta kuntiin ja kunnan tarjoamiin palveluihin.

Vaikka työttömiä koskeva aineisto on suhteellisen pieni, kahden eri tutkimuspaikkakunnan työttömien puheista on havaittavissa toisiinsa nähden selvä ero, joka poikkeaa jossain määrin ennakkoletuksista: Alun perin olisi voinut ajatella, että kunnassa (P), jossa päätyöllistäjänä toiminut kolhoosi purettiin osin epäoikeudenmukaiseksi ja epädemokraattiseksi koetulla tavalla 1990-luvun alussa ja jossa purkamisprosessi aiheutti hämmennystä ja työpaikkojen menetyksiä (ks. myös Alanen ym. 2001), suhtautuminen kuntaan ja kunnanjohtoon olisi ollut korkean työttömyysasteen vuoksi kriittistä 1990-luvun lopussakin. Kuitenkin – sekä survey-että haastatteluaineiston perusteella – suhtautuminen kuntaan oli paikkakunnalla P erittäin myönteistä¹² ja luottamus viranhaltijoihin suurta.

Paikkakunnalla J lähtötilanne oli 1990-luvun alussa toisenlainen: neuvostoajalla kolhoosi oli erittäin menestyvä, ja varsinaisesti kolhoosia ei 1990-luvun alussa purettu, vaan toiminta organisoitiin hallitusti osuuskunnaksi, minkä vuoksi työllisyyden osalta muutos ei ollut yhtä radikaali kuin vertailupaikkakunnalla P. Vasta vuosikymmenen loppupuolella Venäjän talouskriisin ja tuottajahintojen laskun myötä työttömyys ja irtisanomisten uhka lisääntyi tälläkin paikkakunnalla. On tosin huomattava, ettei Viron kunnallishallintoa nykyisessä muodossaan vielä ollut 1990-luvun alkupuolella, jolloin kollektiivituloja koskevat muutokset toteutettiin. Kyseisistä muutospäätöksistä eivät siis olleet vastuussa nykyiset kunnan johtajat, vaan kollektiivitulojen johtajat ja periaatteessa myös muut kollektiivitulojen jäsenet. Tätä taustaa vasten onkin merkittävää, että 1990-luvun loppupuolen haastatteluista nousee esille kiinnittyminen kuntaan, joka hallinnollisena yksikkönä on vieläkin osin vasta kehitymisvaiheessa. Huolimatta siitä, mikä on entisen

kolhoosin työllistämisaikutus nykyisin esimerkiksi osuuskuntana, nimenomaan kuntaan kohdistetaan monia sellaisia elämän perusturvaan liittyviä odotuksia ja toimintoja, jotka aiemmin kuuluivat kollektiivitoilille.

Teemahaastattelujen analyysin perusteella Viron maaseudun työttömät kohtaavat asuinkuntansa, eli heidän näkökulmastaan keskeisen yhteiskunnan mesotason toimijan, nimenomaan tiettyjen henkilöiden kautta: keskeinen rooli myönteisen kuvan synnyllä paikkakunnalla P on ollut varsinkin kunnanjohtajalla, jota poikkeuksetta kaikki haastatellut keuhuvat avoimeksi, tasapuoliseksi, avuliaaksi, aikaansaavaksi ja omiensa (sekä työttömien että muiden kuntalaisten) puolta pitäväksi. Positiivisia mainintoja saavat kunnanjohtajan ohella myös kunnan sosiaalityöntekijä ja lääkäri. Kuntaan kohdistuvat kehumiset voidaan hyvin tiivistää seuraavaan sitaattiin:

Jos on ongelma, niin tulet kuntaan [kunnantaloon], ja sitten kunnanjohtaja aina auttaa, ainakin neuvoo. Hän on sellainen mukava ihminen, koskaan hän ei läheta sinua niin sanotusti tyhjin käsin pois. Ei nyt sanan varsinaisessa mielessä tyhjin käsin, mutta ilman neuvoja et lähde täältä koskaan. Aina saat jotakin, mihin kääntyä tai mitä tehdä. Hän ymmärtää jokaista ihmistä. Hänellä ei ole täällä työttömien keskuudessa suosikkeja, kaikki ovat tasavertaisia, kuten sanotaan. Täytyy muutenkin sanoa, että täällä kunnassa on oikein mukavia ihmisiä. En ole kuullut vielä ainuttakaan pahaa sanaa keneltäkään, vaikka käyn täällä [kunnantalossa] melkein joka päivän. (47-vuotias nainen, työskennellyt kolhoosissa peltotöissä)

Usein hyvin pieniltäkin tuntuvat konkreettiset asiat, kuten paikkakunnan siisteys, ovat merkityksellisiä kuntalaisten tyytyväisyyden kannalta. Suurin osa kunnanjohtajaan ja muihin virkamiehiin liitetystä lausumista ja kommentista koskevat kuitenkin elämisen perusasioiden (perustarpeiden) järjestymistä:

Minua auttoi [kunnanjohtaja] myös, poikani tarvitsi asuntoa, käännyin hänen puoleensa. Pojan kanssa oli ongelmia. Ja tulin tänne, hän sanoi, että istu tänne – kaksistaan. Ei mennyt kuin kymmenen minuuttia, ongelma oli ratkaistu ja kaikki kunnossa. Juuri sellainen kunnanjohtajan pitäisikin

olla, en osaa sanoa mitään muuta. (47-vuotias nainen, työskennellyt kolhoosissa peltotöissä)

Kehumisen rinnalla kriittiset kommentit kyseisestä kunnasta (P) koskivat lähinnä kunnanhallituksessa ja -valtuustossa tehdyistä päätöksistä tiedottamista sekä sitä, miten päätösten koetaan konkreettisesti vaikuttavan ihmisten elämään. Lisäksi muutamassa haastattelussa kommentoitiin avunsaajien ryhmää. Viimeksi mainittu kritiikki on tosin tulkittava koskemaan koko Viron sosiaaliturvajärjestelmää ja sen puutteita: koska kuntien taloudelliset resurssit ovat rajalliset, kaikkea sosiaaliturvaan liittyvää problematiikka ei voi sysätä kuntien vastuulle:

... Paljonko minä niistä päätöksistä kuulen täällä. Mitä minä tiedän ja miten se ylipäätään minua koskettaa? Sosiaalisesti se ei kosketa, ja heidän päätöksensä eivät kuitenkaan paranna minun taloutta. (44-vuotias mies, työskennellyt kolhoosin mekaanikkona)

Kunnalta saavat [apua] ainoastaan yksinäiset vanhukset, monilapsiset perheet. He ovat ainoita, jotka... Heitäkin on kunnassa paljon, ja meidän kaltainen tavallinen ihminen ei saa, itse täytyy huolehtia siitä, miten pärjää. (56-vuotias nainen, työskennellyt kolhoosin navetassa)

Yhtenä syynä sille, että tyytyväisyys kuntaan on vähäisempää paikkakunnalla J, jossa esimerkiksi työttömyysprosentin perusteella asukkailla menee paremmin, on todennäköisesti se, että elintasoon ja elämisen perusturvaan liittyvät muutokset ovat olleet jyrkkiä vasta 1990-luvun lopussa, toisin sanoen sellaisessa vaiheessa yhteiskuntajärjestelmän murrosta, johon on jo liitetty odotuksia järjestelmän (positiivisten) seurausten vakiintumisesta. Odotusten ja realiteettien vastaamattomuus on aiheuttanut hämmennystä ja pettymystä (vrt. myös Daviesin nk. J-käyrä-teoria 1962). Toisaalta on ilmeistä, että käsitys, joka työttömällä on kunnanjohtajan toimintatavoista, ei myöskään vastaa kuntalaisten käsityksiä hyvästä johtajasta. Paikkakunnan (J) kunnanjohtajaa ei kukaan työttömistä haastateltavista kehu, vaan työttömät kritisoivat sekä häntä että kunnan virkamiehiä – muun muassa sosiaalityöntekijää – seuraavasti:

... en kyllä ole tyytyväinen kuntaan... mutta että olisi, sosiaalityöntekijä olisi enemmän kiinnostunut... En tiedä. Ja kun menenkin sinne, samantekevää, paljonko kello on, niin aina on kahvitauko. En tiedä, työskennelläänkö siellä vai eikö työskennellä. (...) Kunnan ihmisten, kunnan sosiaalityöntekijän pitäisi tietää, missä sitä suurta köyhyyttä on. Miksi hän itse ei mene ihmisten luo? (...)

... minä ajattelen, että kunta voisi tehdä paljon paljon enemmän työtä. Tämä ei koske pelkästään sosiaalityöntekijää, vaan koko kunnan pitäisi enemmän – myös kunnanjohtajan pitäisi mielestäni enemmän. En tiedä, ehkä hän hoitaa asioita, mutta häntä on hyvin vaikea tavoittaa kunnasta tai, en tiedä. Ehkä se on minun sellainen hassu ajattelu, että ei olisikaan mahdollista, mutta uskon että on mahdollista. (49-vuotias nainen, työtön ”hyväntekijä”)

Haastattelusitaateista huomaa, kuinka suhde kuntaan henkilöityy, toisin sanoen kuinka merkittävä rooli yksittäisen ihmisen (viranhaltijan) suhtautumisella ja arkielämän ongelmien ratkaisemisella on ihmisten elämässä; henkilöityminen on oletettavasti erityisen voimakasta, koska kyseessä ovat pienet maaseutupaikkakunnat. Vaikuttaakin siltä, että sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ongelmia (ks. Swedner 1983; 1977) saattaa olla yksilötasolla helpompi kohdata, kun mesotason (vrt. Layderin jaottelussa *setting*) toimija ja vallanpitäjä/asiantuntija on sympaattinen ja osoittaa välittävänsä ihmisten kokemuksista ja arkielämän ongelmista. Mesotason edustajan voi jopa sanoa ”terapoivan” ihmisiä kuunnellessaan ja auttaessaan heitä. Tässä mielessä työttömien näkökulmasta tarkastellen erittäin merkityksellistä meso-tasoa on Layderin (1993) nimeämä *situated activity* (sosiaalinen toiminta), jossa keskeistä on sosiaalisen vuorovaikutuksen dynamiikka ja sen relevantit yhteydet toisaalta sosiaalisten organisaatioiden (tässä erityisesti kunnan hallinnon ja palveluiden) sekä makrotason järjestelmän (arvojen, valtasuhteiden, lainsäädännön, valtion intervention jne.) luomiin puitteisiin ja olosuhteisiin.

Makrotason toimijoina valtio ja hallitus

Mesotasolla kunnalta saatu taloudellinen ja muu tuki tai positiiviset kokemukset kunnan johtajasta ja virkamiehistä (Layderin terminologiassa *setting- ja situated activity* -tasot), eivät kuitenkaan riitä taustoittamaan sitä ristiriitaa, jota työttömät kokevat suhteessa yhteiskunnan makrotasoon (Layderin *context*-taso). Nimenomaan puhe täytymisestä kytkeytyy molempien paikkakuntien työttömien puheessa koko Viron valtioon, erityisesti hallitukseen ja hallituksen harjoittamaan politiikkaan. Kritiikki ilmenee vaatimuksina ja mainintoina asioista, joita hallituksen olisi pitänyt tai ei olisi pitänyt tehdä. Kritiikki koskee erityisesti puutteellista sosiaaliturva- ja terveydenhuoltojärjestelmää (kehoa työttömyys- ja toimentuloturva, sairausvakuutusjärjestelmää jne.), ”huonoa” maatalouspolitiikkaa (tuottajahintojen laskua ja suojatullien poistamista) sekä heikosti hoidettua työllisyyspolitiikkaa ja yrittäjyyssideologian korostamista. Tosiasia onkin, etteivät Viron 1990-luvun hallitukset – harjoittamansa ultraliberaalin talous- ja yhteiskuntapolitiikan mukaisesti – ole juurikaan kiinnittäneet huomiota edellä mainittuihin seikkoihin. Tavallisten ihmisten näkökulmasta ongelmat kuitenkin saavat eri merkityksen kuin makro- tai mesotasolta tarkastellen: monissa työllisyyteen, taloudelliseen pärjäämiseen ja terveyteen liittyvissä ilmiöissä 10 vuotta merkitsee ihmisten arkielämässä ja elämänkaareissa suhteellisesti paljon pidempää aikaa kuin 10 vuotta yhteiskuntajärjestelmän ja kansakunnan kehitysprosessissa.

Haastatelluista työttömistä neljä henkilöä mainitsee spontaanisti nimenomaan hallituksen valtiotavallan käyttäjänä pitkälti syypäänä maaseudun kurjaan tilanteeseen. (Ks. myös Jääts 2000.) Haastatelluista vain pari asettuu lievästi ymmärtäväiselle kannalle suhteessa valtioon ja hallitukseen, vaikka hekään eivät hyväksy valtakunnan tason politiikkaa kaikilta osin – etenkin työttömyyden hoitamisen suhteen. Seuraavasta haastattelukatkelmasta näkyy jopa varovainen valtion ja hallituksen puolustaminen, joka kuitenkin kumoutuu puhuttaessa

vallanpitäjien toimintatavoista:

HP012M52: Ymmärrän, että valtiomme on köyhä, mutta kuitenkin tulisi ajatella enemmän niitä ihmisiä, jotka ovat työttömiä ja työnhakijoita. (...)

AK: Mistä tänne voitaisiin saada työpaikkoja?

HP012M52: Se on enemmän hallituksen asia. Näyttää siltä että meillä hallitukset ovat vaihtuneet, mutta asiat ovat kuten ovat. He harrastavat siellä enemmän omia asioita, valtataistelua, kuin että heillä olisi aikaa ajatella tavallista ihmistä. Tähän asti näin on ollut. Usko ja toivo ovat jo hävinneet siinä ajassa.

Työttömien puheesta erottuvasta ”merkityksellisestä meso- ja makrotasosta” voidaan tehdä tulkinta, joka selittyy sekä historiallisen prosessin että yhteiskunnan nykytilan kautta: Jossain määrin kuntaa, kunnanjohtoa, hallitusta ja Viron valtiota koskevat työttömien kriittiset kommentit juontavat juurensa neuvosto aikaan, jolloin yhteiskuntajärjestelmä tietyssä mielessä kannatteli ihmisiä. Ihmiset tottuivat varmaan työllistymiseen, toimeentuloon sekä maaseudulla kollektiivitulojen tarjoamiin palveluihin ja niiden helppoon saatavuuteen. Toisaalta 1990-luvun muutoksista huolimatta työttömät kaipaavat elämään perusturvaa ja perustarpeiden tyydyttymistä (ks. myös Swedner 1983, 25-26). He kokevat uuden yhteiskuntajärjestelmän jossain määrin pettäneen heidät. Tätä päätelmää tukee myös aineistoon perustuva havainto, jonka mukaan 1990-luvun lopussa ensisijainen ongelma työttömien elämässä oli työttömyys sinänsä, ei niinkään se tapa tai prosessi, jonka myötä he olivat työttömäksi päätyneet.

Haave hyvinvoinnista

Työttömien puheen analysoinnin myötä tutkimuskohteesta alkaa hahmottua yksi keskeinen ja pelkistetty orientaatio, jota kutsun tässä yhteydessä ”haaveeksi hyvinvoinnista” ja joka kytkeytyy laajempaan kokonaisuuteen yhteiskuntajärjestelmän murroksen odottamattomista seurauksista. Kyseisessä orientaatiossa alkuna on Viron itsenäistymisen, oman rahayksikön käyttöönotto sekä muut markkinatalouden ja liberaalidemokratian mahdol-

listamat yhteiskunnalliset uudistukset ja niihin liittyvät odotukset. Puheesta nousee esiin kaipaus – toisinaan jopa kateus – (pohjoismaista, erityisesti suomalaista) hyvinvointia kohtaan. Tulkitsijoina ja kokijoina ovat ”me tavalliset maaseudun ihmiset” (tässä: työttömät), heidän näkökulmastaan vastapuolella välinpitämättömät tai omia etujaan ajavat vallankäyttäjät ja auttajina puolestaan muutama ymmärtäväinen ja ihmisarvoa kunnioittava kuntalainen (paikkakunnalla P kunnanjohtaja, sosiaalityöntekijä ja lääkäri; paikkakunnalla J vapaaehtoinen hyväntekeväisyyden harjoittaja – itsekin työtön – joka toimittaa vaate- ja tavara-avustuksia vähävaraisille ihmisille).

Työttömien puheen hämmentynyt, neuvoton ja melko alakuloinen sävy liittyy taloudellisessa, poliittisessa ja sosiaalisessa toimintaympäristössä tapahtuneisiin muutoksiin, jotka työttömät kokevat lähinnä negatiivisina. Kriitikki kytkeytyy toteutumattomiin odotuksiin, joita uuteen itsenäistyneeseen Viroon, markkinatalouteen ja liberaalidemokratiiaan on 1990-luvulla liitetty. Ristiriidat ja epätasapaino koskevat yleistä ilmapiiiriä Virossa sekä kunnan ja valtion vastuuta perustarpeita ja hyvinvointia turvaavien järjestelmien, kuten sosiaaliturvajärjestelmän luomisessa.

Työttömien haastattelupuheesta löytyy viitteitä heidän aktiivisuudestaan arkielämässä: he tekevät rakennus-, remontti- ja metsätöitä, hoitavat viljelypalstoja, poimivat metsästä marjoja ja sieniä sekä harjoittavat hyväntekeväisyyttä (välittämällä vaate- ja tavara-apua) jne. Osa myös pitää huolta jostakin sairaasta tai iäkkäästä omaisestaan. Ei siis voida osoittaa, että työttömät itse olisivat (taloudellisesti) passiivisia. On myös muistettava, että neuvosto aikana kaikki nykyisin työttömät haastatellut kävivät töissä ja ansaitsivat toimeentulonsa, mutta nyt heidän on ollut totuttava siihen, ettei aikoinaan hankitulla koulutuksella välttämättä saa työpaikkaa – vaikka työhalua olisikin – ja ettei kotitalouden käytettävissä oleva rahamäärä välttämättä riitä kunnolla edes ruokaan. Aina ei myöskään ole varaa kutsua kylään ihmisiä, joita haluaisi tavata, tai itse matkustaa kohtuullistakaan matkaa omia sukulaisiaan tapaamaan. Anekdoottina mainittakoon

myös, että esimerkiksi lasten vaatettaminen kouluun mainitaan haastatteluissa uudenlaisena varallisuus- ja statuskysymyksenä verrattuna neuvostoaikaiseen koulupukukäytäntöön.

Monia edellä mainituista absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen ja syrjäytymiseen liittyvistä kokemuksista ja köyhyyspuheen elementeistä löytyy samansuuntaisina myös muista työttömyyttä koskevista tutkimuksista. Virolaisten maaseudun työttömien näkökulmasta niistä tekee erityisen sosialistinen menneisyys ja kapitalistinen nykyisyys: kolhoosiaikana monet hyvinvointiin ja (ainakin näennäiseen) ihmisten väliseen tasa-arvoon liittyvät arkielämän asiat muuttuivat uuden yhteiskuntajärjestelmän myötä osin vaikeasti saavutettaviksi. Toisaalta vaikka hyvinvointiin liittyvien odotusten osalta moni on kokenut pettymyksiä, haastattelut osoittavat, etteivät työttömät kuitenkaan haluaisi palata takaisin neuvostojärjestelmään, vaikka jälkikäteen sanovatkin olleensa tyytyväisiä neuvostoaikaiseen työn varmuuteen ja erityisesti työn mukana tuomaan toimeentuloon, kollektiivitulojen tarjoamiin sosiaali- ja kulttuuripalveluihin, matkustamahdollisuuksiin koti- ja ulkomailla jne. Kyse ei siis ole siitä, että työttömät havittelisivat epärealistisia asioita, vaan heidän puheestaan nousee lähinnä esiin toive löytää edellytyksiä elämän perustarpeiden tyydyttämiseksi. Toive koskee sitä, ettei uusi yhteiskuntajärjestelmä sysäisi kaikkea vastuuta mikrotason elämismaailman perusturvasta yksilöille itselleen.

Ottaen huomioon, että työnteko on aina ollut – ja on edelleenkin – virolaisten arvomaailmassa erittäin tärkeällä sijalla, työn menettäminen monine taloudellisine, sosiaalisine ja psyykkisine vaikutuksineen on latautunut voimakkaasti. Epävarmuus omasta pärjäämisestä ja asemasta Viron työmarkkinoilla aiheuttaa stressiä ja jännitystä. Työtön virolainen maaseudun asukas kokee olevansa Viron menestyksestä ja taloudellisesta hyvinvoinnista osaton. Työttömyyden negatiivista latautumista on varmasti vielä korostanut julkisuudessa paljon esillä ollut Viron valtion talouskasvu, puheet Virosta transition mallimaana sekä yksilöllisen pärjäämisen ja menestymisen eetos, jonka eräiden tulkinto-

jen mukaan katsotaan tosin juontavan juurensa jo neuvostoajalle (ks. esim. Rantasen artikkeli: Iivi Masson haastattelu, HS 13.4.2003).

Työttömät jäsentävät työttömyyttään yhteiskunnallisten rakenteiden kautta ja odotukset suuntautuvat tässä suhteessa kuntaan ja valtioon, vaikka ihmiset toisaalta kokevat, että nykyisessä järjestelmässä jokaisen on pitkälti huolehdittava omista asioistaan. Työttömyyttä ei kuitenkaan mielletä pelkästään yksilölliseksi asiaksi – eikä myöskään siinä mielessä kollektiiviseksi, että työttömien puheesta olisi noussut esiin mainintoja työttömien yhdistymisestä esimerkiksi järjestöihin tai kollektiivisen painostuksen käyttämisestä suhteessa valtanpitäjiin.

Priorisointia

Toistaiseksi on ollut nähtävissä viitteitä siitä, että Viron valtakunnan politiikassa tiettyjä päämääriä on priorisoitu ennen työllistämisen ja siihen liittyvän uudelleen kouluttamisen, toimeentulon turvaamisen sekä monien muidenkin yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisua. Näin on tapahtunut huolimatta tutkimuksista, joista ilmenevät kansalaisten käsitykset ongelmien ratkaisun toisenlaisesta tärkeysjärjestyksestä jo 1990-luvun alkupuolella (ks. Kivirähk 1994) sekä käsityksistä, joita eräillä vaikutusvaltaisilla ryhmillä on ollut 1990-luvulla Viron valtion roolista hyvinvoinnin turvaajana (ks. Hanhinen 2001, 219-221).

Onko työttömien asemaan sitten odotettavissa parannusta lähivuosina? Viron nykyisen pääministerin Juhan Partsin mukaan Viron tasavalta on ensimmäisessä kehitysvaiheessaan, 1990-luvun aikana, siirtynyt markkinatalouteen ja saavuttanut ulkopoliittiset tavoitteensa. Nyt Viro on siirtymässä uuteen kehitysvaiheeseen, jossa ”panostetaan tieteseen perustuvaan talouden kehittämiseen ja hyvinvoinnin lisäämiseen”. Myös uuteen hallitusohjelmaan on nimetty keskeisiä yhteiskunnallisia ongelmia, joihin pyritään löytämään ratkaisuja. Näistä ongelmista ”sosiaalinen jakautuminen sekä köyhyys” on tärkeysjärjestyksessä viidennellä sijalla, kun esimerkiksi työvoiman alhainen tuottavuus on

sijalla kolme. (Ks. Grünthalin artikkeli, HS 10.4.2003.) Työttömyyttä ei listalla suoraan mainita. Kaikkein ongelmallisimpina asioina hallitusohjelman perusteella pidetään väkiluvun vähenemistä ja rikollisuutta. Hyvinvoinnista puhumisesta huolimatta vaikuttaa siltä, ettei varsinaiseen työttömyysongelmaan ole Virossa välttämättä lähiaikoina odotettavissa radikaaleja muutoksia.

Ajatuksiin siitä, että Viro olisi toistaiseksi vielä liian köyhä rakentaakseen hyvinvointivaltiota, politiikan tutkija Iivi Masso toteaa, että hyvinvoinnin kehittämisessä kyse on pitkälti poliittisesta valinnasta, toisin sanoen ”milloin päätetään ja kuka päättää, että kasvua on ollut riittävästi” (ks. Rantanen 2003). Tutkija viittaa muun muassa Suomen taloudelliseen tilanteeseen aikana, jolloin suomalaista hyvinvointivaltiota alettiin rakentaa.

Myös Viron sosiaalitieteilijät ovat 2000-luvun alussa esittäneet huolensa koskien Viron yhteiskunnan eräitä arveluttavia kehityspiirteitä (ks. Sotσιαaliteadlaste avalik pöördumine 2001; Vetik 2002; ks. myös Kapanen & Kokko 2003). Sosiaalitieteilijät ovat puuttuneet Viron kahtiajakautumisen ongelmaan ja nostaneet esille erityisesti valtiiovallan vieraantumisen kansasta sekä liiallisen sosiaalisen eriarvoistumisen. Viron sosiaalitieteilijöiden aloittamaan debattiin vastanneiden poliitikkojen puheenvuoroista (ks. Vetik 2002) on pääteltävissä viesti, jonka mukaan ihmiset kiukuttelevat turhasta ja vaativat liikaa ja liian nopeasti ja että kansalaiset ovat lähinnä poliitikkojen – erityisesti hallituksen – työnteon esteenä. Analysoimani tutkimusaineiston osa, jossa puheenvuoro annetaan työttömille, antaa asiasta toisenlaisen kuvan: ihmiset toivovat arkielämäänsä työtä ja perusturvaa, jotka eivät minikään luokituksen mukaan ole ”turhia” vaatimuksia, vaan kuuluvat osaksi ihmisarvoista elämää ja (länsimaisia) perusoikeuksia. Hieman kärjistäen voitaisiinkin kysyä, kuinka kauan tavallisten maaseudun asukkaiden on kohtuullista odottaa, että makrotason politiikan priorisointien jälkeen päästään käsiksi esimerkiksi maaseudun työttömien kohtaamiin ongelmiin ja heidän elinolojensa parantamiseen?

Syrjäyttämistä?

Paradoksi syntyy siitä, että samaan aikaan kun korostetaan makro- ja mesotason taloudellisen ja poliittisen järjestelmän muutoksia, nähdään kansalaisten arkielämässä ilmenevät epäkohdat ja ongelmat helposti muina kuin yhteiskunnan makro- ja mesotason uudistuksiin kytkeytyvinä asioina: tavallisen kansalaisen ongelmista (varsinkin toimeentulon niukkuudesta ja työnsaannin vaikeudesta) on helppo syyttää tavallista kansalaista itseään. Kuitenkin syrjäytymisen ja huono-osaisuuden on tutkimusten mukaan todettu ensisijaisesti olevan kytköksissä yhteiskunnassa harjoitetun sosiaalipolitiikan ideologiseen sisältöön ja siinä mahdollisesti tapahtuviin muutoksiin (ks. esim. Heikkilä 1993, 511). Lisäksi vaikka täystyöllisyyteen ei länsimaisessa kapitalistisessa järjestelmässä koskaan päästäisikään, ensisijaista on saada työllistettyä niin suuri osa kansasta kuin mahdollista. Sosiaaliturvan kehityksen ja työttömyysongelman ratkaisemisen tulisi siis kulkea rinnakkain ja olla osa keskeisimpiä yhteiskunnassa tavoiteltuja asioita.

Työttömien aseman kontrasti erittäin hyvin toimeentuleviin ja pärjääviin kansalaisiin, samoin kuin julkisuudessa paljon esillä olleisiin puheisiin Viron kansakunnan menestyksestä, on Viron kokoisessa pienessä maassa huomattava. Lisäksi kansakunnan kahtiajakautumiseen johtanut prosessi on ollut nopea. Taloudellisen menestyksen painottaminen onkin johtanut kehitykseen, jossa vähemmälle huomiolle on jäänyt tosiseikka, ettei ihmisten elämä jäsenny pelkästään rahatalouden ympärille, vaan ihmisten väliset suhteet – myös riippuvuussuhteet – ovat monesti taloudelliseen laskelmointiin verrattuna etusijalla (ks. Heikkilä 2000, 179).

Viron työttömiä maaseudun asukkaita koskeva haastatteluaineisto tukee Swednerin (1983; 1977) tapaa jäsentää yhteiskunnallisia ongelmia: työttömyyttä on tarkasteltava muistakin lähtökohdista kuin ongelmien ilmentyminä yksilötasolla (Swedner 1977, 22; 1983, 25-31). Yksilöitä saamattomuudesta, osaamattomuudesta tai kykenemättömyydestä syyllistävät päätelmät ja kommentit toimivat varoittavana signaalina siitä, että monet akuutit yh-

teiskunnalliset ongelmat saattavat jäädä ratkaisematta, jos vastuu inhimillisestä hyvinvoinnista jätetään lähinnä yksilölle itselleen. Aineiston perusteella voisi esittää jopa hieman provokatiivisen väitteen, etteivät kyseessä suinkaan ole yksiselitteisesti ongelmien suhteen passiiviset (syrjäytyneet) yksilöt, vaan yksilöiden ominaisuuksien, tekemisten ja tekemättä jättämisten rinnalla eräiltä osin passiivinen yhteiskunta. Näin ollen puhuttaessa työttömyydestä ja syrjäytymisestä Viron kontekstissa, on tarpeen puhua myös ”syrjäyttämisestä”, sillä yhteiskuntajärjestelmän murroksen seuraukset, eri yhteiskunnan tasoilla tapahtuneiden muutosten nopeus ja yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisen priorisointi on syrjinyt niitä, joiden vaikutuskeinot ja valinnan mahdollisuudet olivat heti 1990-luvun alussa vähäisemmät. Myös Viron sosiaaliteeilijät ovat alkaneet painokkaasti puhua sen puolesta, että Viroon tarvitaan paitsi lisää tieteellistä tutkimusta, myös poliittisia muutosta, jotta kansa pystyisi jälleen ”vakavasti suhtautumaan omaan valtioonsa” (ks. Sotiaaliteadlaste avalik pöördumine 2001).

Analyysin perusteella työttömiä koskevasta aineistosta ei löydy todisteita siitä, etteivätkö ihmiset kykenisi ymmärtämään makro- ja mesotason muutoksia tai etteivätkö ihmiset haluaisi muutoksia tai kokisi muutoksia mielekkäinä. Ongelman ydin on siinä, mitä muutoksia tapahtuu, millä aikatauluilla ja kenen laatimilla ”pelisäännöillä”. Kaikki kansalaiset eivät ole jatkuvasti selvillä erinäisistä meso- ja makrotason yhteiskunnallisista prosesseista, vaikka kokevatkin niiden vaikutuksia omissa mikrota-son elämismaailmassaan. Tämä ei kuitenkaan

merkitse sitä, etteikö useimmilla ihmisillä olisi lähtökohtaisesti mikromaailmassaan pyrkimys elää arkaan niin hyvin kuin mahdollista ja kokea itsensä yhteiskunnallisiksi toimijoiksi, samalla kun he peilaavat yhteiskunnallisten muutosten arvoa omaan ainutkertaiseen elämäänsä. Yleensä yksilöt pyrkivät lähtökohtaisesti parantamaan omia ja läheistensä elinolosuhteita ja hyvinvointia ja lisäämään näin elämänsä laatua ja valinnan mahdollisuuksia. On kuitenkin ymmärrettävää, että mikäli elintaso laskee jyrkästi, työpaikan saaminen vaikuttaa epätoivoiselta ja poliitikot tuntuvat vieraantuvan tavallisen ihmisen elinoloista, toiveista ja odotuksista, yksilö vähitellen pettyy, passivoituu ja kokee tullessa syrjäytetyksi.

On myös korostettava, että vaikka Viron 1990-luvun yhteiskunnalliset ilmiöt ovat osittain jatkumo sosialistisesta ajasta ja osittain seurausta harjoitetusta talous- ja yhteiskuntapolitiikasta, useissa Viron nykyongelmissa on yhtäläisyyksiä muiden markkinatalousmaiden, esimerkiksi Suomen, kanssa: globaalitalous ja nopeat yhteiskunnalliset muutokset aiheuttavat ilmiöitä, joiden ratkaisemiseksi tarvitaan sekä kansallisen että kansainvälisen tason arvokeskustelua ja konkreettisia toimenpiteitä (ks. myös Sennett 2002; 2003). Yhteiskunnan eri tasojen keskinäisiin välitysmekanismeihin pureutuvalla tutkimuksella, yhteiskunnan tilaa ja kehitystä kriittisesti tarkastelevalla tutkimusotteella ja saaduilla tutkimustuloksilla on toivottavasti enenevässä määrin vaikutusta myös käytännön yhteiskuntaelämään ja politiikan tekoon.

Viitteet

1 Vaikka työni ei suoraan kiinnity fenomenologisen tutkimuksen piiriin, elämismaailma-käsitteellä viitataan tässä yhteydessä Edmund Husserlin (1859-1938) pohjustamaan fenomenologiseen ja elämismaailman (Lebenswelt) tutkimisen traditioon, jossa kokemuksia lähtökohtaisesti tarkastellaan erillään sellaisista kausaalisista syyseuraussuhteista, joita eri tieteenaloilla, niin sosiologian, psykologian, biologian kuin histo-

riatieteidenkin alalla usein pyritään osoittamaan. Elämismaailma käsittää koetun, ei-mitattavissa olevan todellisuuden, jossa ihmiset elävät, mutta joka aukeaa tutkimuksen avulla myös muiden käsiteltäväksi.

2 Virossa on pitkän tilastotutkimustradition jälkeen huomattu, että kvantitatiivisten mittarien ja tilastotietojen rinnalle tarvitaan myös muun tyyppistä tutkimusta, jonka avulla saadaan avattua uusia näkökulmia ja kerättyä lisää tietoa Viron yhteiskunnallisesta kehityksestä, so-

- siaalisista ongelmista ja ihmisten arkielämästä (ks. Lagerspetz 2002; ks. myös syrjäytymiseen liittyvän kvalitatiivisen analyysin ja subjektiivisten merkitysten tärkeydestä esim. Heikkilä 2000, 167-181).
- 3 Etelä-Virossa, Pölvamaalla, sijaitseva tutkimuspaikkakunta (P) oli vuonna 1998 hieman yli 3.000 ihmisen ja Keski-Virossa Järvamaan maakunnassa sijaitseva tutkimuspaikkakunta (J) 1.629 ihmisen asuinpaikka.
 - 4 Käsitteellä "tavallinen" ihminen viitataan Piotr Sztopkan (1993, 259-260) käyttämässä mielessä yksittäiseen toimijaan jokapäiväisissä tomissaan. Nk. tavallisilla ihmisillä ei ole määriteltyä valta-asemaa suhteessa muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan eivätkä he myöskään käytä nk. meta-valtaa, eli luo (määriteltyjä, virallisia -AK) sääntöjä, joita muiden on tarkoitus noudattaa.
 - 5 Teemahaastattelu- ja surveyaineisto on kerätty osana Suomen Akatemian vuosina 1998-2000 rahoittamaa tutkimusprojektia "Baltian maiden maatalousreformin sosiaalitaloudelliset ja psykologiset seuraukset ja korvaavien rakenteiden synty", hankkeen johtajana Ilkka Alanen. Artikkelin kirjoittamisen on mahdollistanut myös rahoitus Suomen Akatemian hankkeessa "Transitio yhteiskunnan kokonaisuutoksena", johtajana Markku Kivinen. Sosiologisen aineiston osalta kiitän erityisesti Ahto Külvetiä (tekstissä AK2) tulkkauksesta ja avusta survey-aineiston keräämisessä, Ülle Kähäriä haastattelujen kääntämisestä suomeksi sekä tutkimusavustaja Liia Kapasta survey-aineiston tallentamisesta ja käsittelystä. Liia Kapanen on myös toiminnut korvaamattomana apuna tutkimuskirjallisuuden hankinnassa, vironkielisten tekstien kääntämisessä sekä virolaisen yhteiskunnan erityispiirteiden analysoimisessa.
 - 6 Yhteiskunnallisista ilmiöistä oli luontevaa valita tarkastelun kohteeksi työ- ja perhe-elämä, koska nämä ovat paitsi yksityiselämään kuuluvia elämän ja toiminnan osa-alueita, ne myös liittävät ihmisyksilöt suoraan osaksi yhteisöllistä ja yhteiskunnallista toimintakokonaisuutta (ks. myös Castrén 2000).
 - 7 Kirjoittaja viittaa tekstinsä yhteydessä myös suomalaiseseen 1980-luvun taloudellisia muutoksia ja hyvinvointia koskevaan tutkimukseen (ks. esim. Raunio 1983).
 - 8 Rychard (1996, 472-473) on esittänyt bourdieulaisittain, että voittamista ja häviämistä voidaan tutkia sen avulla, mitä resursseja ihmisillä on ollut transformaatioprosessin alussa ja ovatko he pystyneet muuttamaan olemassa olevia resurssejaan sosiaalisiksi, kulttuuriseksi, taloudelliseksi tai poliittiseksi pääomaksi. Lisäksi keskeisenä tekijänä voidaan Rychardin mukaan pitää, onko ihmisillä ollut tietoa nk. pelisäännöistä, joiden avulla arvostettu asema voidaan saavuttaa: 1990-luvun transformaatiota ja ihmisten erilaisia asemia voidaan selittää sillä, että jotkut aikaisemmat "pääoman lajit" eivät enää ole tärkeitä ja toisaalta jotkut aikaisemmin vähäpätöiset "pääoman lajit" ovat nousseet uuden yhteiskuntajärjestelmän myötä keskeisiksi.
 - 9 Kariston (1988, 18) esittämässä määritelmässä syrjäytymisilmiö pitää sisällään:
 - 1) putoamista pois tuotannosta tai työelämästä (työttömyyttä, työkyvyttömyyttä);
 - 2) jäämistä nyky-yhteiskunnalle tyypillisten kulutusmallien ulkopuolelle (köyhyyttä);
 - 3) joutumista sosiaalisen yhteisyyden ulkopuolelle (yksinäisyyttä), sekä
 - 4) sulkemista yhteiskunnallisesta vallankäytöstä ja vaikuttamisesta (kulttuurista marginalisoitumista, poliittisten vaikutusmahdollisuuksien puuttumista)
 - 10 Ensimmäiset Viron työttömät rekisteröitiin vuonna 1991 (ks. Vöörmann 2000). Työttömiä oli 1990-luvun alkupuolella muutama prosentti Viron väestöstä, mutta vuosikymmenen loppuun mennessä työttömyys kasvoi virallisten tilastojen mukaan yli kymmeneen prosenttiin. Maaseudulla työttömyysluvut ovat olleet vielä korkeampia: noin 10-20 prosenttia. Toisaalta epävirallisten arvioiden mukaan eräiden Viron maaseutupaikkakuntien työttömyysprosentti olisi 1990-luvun lopussa yltänyt jopa 60 prosenttiin.
 - 11 Viron tilastokeskuksen mukaan Pölvamaan maakunnan työttömyysprosentti vuonna 1999 oli 16,8. Pölvamaalla sijaitsevan tutkimuspaikkakunnan (P) survey-otoksessa (1999) työttömiä oli 20 - 80-vuotiaista kunnan asukkaista 18,4 prosenttia. Järvamaan maakunnassa työttömänä vuonna 1999 oli Viron tilastokeskuksen mukaan 11,3 prosenttia kuntalaisista. Survey-aineistossa Järvamaalla sijaitsevan tutkimuspaikkakunnan (J) tutkittavista työttömiä oli 9,7 prosenttia. Prosenttilukujen vähäiset erot maakunnan ja kunnan välillä saattavat johtua paitsi todellisista eroista työttömyysluvuissa, myös työttömyyden määrittelyeroista: tutkimuspaikkakuntia koskevassa surveylomakkeessa kysyttiin, kokiko ihminen itsensä työttömäksi, jolloin mukaan saatiin niitäkin, joita virallisissa tilastoissa ei välttämättä määritetä työttömiksi; esimerkiksi "virallises-

ti” opiskelijoita tai ”virallisesti” eläkeläisiä, jotka kokevat työn puutetta, mutta eivät etsi aktiivisesti itselleen työtä, koska eivät usko työtä löytävänsä.

12 Survey-aineistossa paikkakunnalla P reilusti yli puolet (58,5 prosenttia) kaikista vastaajista ilmoitti luottavansa ”täysin” (3,9 prosenttia) tai ”melko paljon” (54,6 prosenttia) kuntaansa.

Lähteet

- Alanen, Ilkka & Nikula, Jouko & Pöder, Helvi & Ruutsoo, Rein (eds.) (2001), *Decollectivisation, Destruction and Disillusionment: A Community Study in Southern Estonia*. Ashgate: Aldershot.
- Alexander, Jeffrey C. & Giesen, Bernhard & Münch, Richard & Smelser, Neil J. (eds.) (1987), *The Micro-Macro Link*. Los Angeles: University of California Press.
- Alyanak, Leyla (1999), Baltic Blues: For Women Workers in Estonia, New Jobs are Lacking. – *World of Work*, No. 31, 16-17.
- Assmuth, Laura (2003), Työttömänä jälkisosialismissa: tapauksia Viron, Latvian ja Venäjän väliseltä rajaseudulta. Esitelmä Sosiologipäivien työryhmässä Helsingissä 28.3.2003.
- Assmuth, Laura & Kelam, Aili (eds.) (2001), *The Baltic Sea Islands of Estonia: a Periphery in Transition*. Tallinn: Estonian Academy Publishers.
- Bridger, Sue & Pine, Frances (eds.) (1998), *Surviving Post-socialism. Local Strategies and Regional Responses in Eastern Europe and Former Soviet Union*. Lontoo: Routledge.
- Burawoy, Michael & Verdery, Katherine (eds.) (1999), *Uncertain Transition. Ethnographies of Change in the Postsocialist World*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Castrén, Anna-Maija (2001), *Perhe ja työ Helsingissä ja Pietarissa. Elämänpiirit ja yhteiskunta opettajien sosiaalisissa verkostoissa*. Toimituksia 803. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Davies, James C. (1962), Toward a Theory of Revolution. – *American Sociological Review* 27:1, 5-19.
- Eamets, Raul (ed.) (1999), *Estonian Labour Market and Labour Market Policy: Articles*. Ministry of Social Affairs of Estonia. Viljandi-Tartu: Ministry of social affairs of Estonia.
- Grünthal, Kaja (2003), Parts hypäsi politiikan vahlikoirasta pääministeriksi. – *Helsingin Sanomat* 10.4.2003.
- Habermas, Jürgen (1981a), *Theorie des kommunikativen Handels Band I. Handlungsrationali-tät und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1981b), *Theorie des kommunikativen Handels Band II. Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hall, Stuart (1999), *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hanhinen, Sari (2001), *Social Problems in Transition. Perceptions of Influential Groups in Estonia, Russia and Finland*. Kikimora Publications, Series A:5. Helsinki: Gummerus.
- Heikkilä, Matti (1993), Köyhyys ja huono-osaisuus. – *Sosiaalipoliittikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. Toim. Olavi Riihinen. SITRAN julkaisusarja n:o 123. Juva: WSOY.
- Heikkilä, Matti (2000), Syrjäytymisen tutkimus 1990-luvulla. – *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Toim. Matti Heikkilä & Jouko Karjalainen. Helsinki: Gaudeamus Kirja Oy, 167-181.
- Helne, Tuula (2002), *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Helsinki: STAKES, Tutkimuksia 123.
- Jääts, Indrek (2000), *Maaelu muutumine Oisu piirkonnas Järvemaal (1970.-1990.-aastad)*. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIV. Tartu.
- Kallas, Siim (2001), Esimese Eesti saatusest. – *Postimees* 19.10.2001.
- Kapanen, Liia & Kokko, Anna (2003), Yksi vai kaksi Viroa? – *Idäntutkimus* 1, 97-99.
- Karisto, Antti (1988), Syrjäytymisen ongelma: Havaintoja 1980-luvun Suomesta. – *Kuntoutus* 2, 17-24.
- Katz, Katerina (2001), *Gender, Work and Wages in the Soviet Union. A Legacy of Discrimination*. Basingstoke ja New York: Palgrave.
- Kivirähk, Juhan (1994), Eestimaa valupunktid kevadel 1994. – *Eesti Sõnumid* 3.5.1994.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998), *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Helsinki: Tammi.
- Lager, Lassi (2001), *Kaotamise põhjus “võitjate põlvkonnas”*. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, Sotsiaalteaduskond, Sotsioloogia osakond, Tartu.

- Lagerspetz, Mikko (2002), Kvalitatiivsete meetodite väljakutse Eesti sotsioloogiale. <http://www.ehi.ee/publikatsioonid/artiklid.htm>.
- Layder, Derek (1993), *New Strategies in Social Research. An Introduction and Guide*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Leetmaa, Reelika (2001), Kõrge töötus – tänase Eesti üks teravamaid probleeme. – *Sotsiaaltöö* 3, 7-8.
- Leimu, Heikki (1999), Makro- ja mikrotason yhteyden ongelmia. Esimerkkinä massatyöttömyys ja massatyöttömyyden vähentämisyrittämyksiä. – *Sosiologia* 1, 19-31.
- Loogma, Krista (1994), Kihistumise alused. – *Eesti Ekspress* 25.3.1994.
- Naaber, Hilma (2001), Eesti tööturg – arengud ja probleemid. – *Eesti Majanduse Teataja* 4 (119), 20-26.
- Narusk, Anu & Hansson, Leeni (1999), *Estonian Families in the 1990's: Winners and Losers*. Institute of International and Social Studies. Estonian Academy Publishers.
- Pank, Maret (2001), Specific features of islands. – *The Baltic Sea Islands of Estonia: a Periphery in Transition*. Eds. Laura Assmuth & Aili Kellam. Tallinn: Estonian Academy Publishers.
- Pettai, Ülle (toim.) (1997), *Eesti tööjõu uuring 1995: metoodiline ülevaade*. Statistikaamet.
- Pettai, Ülle & Sõstra, Kaja (toim.) (1998), *Eesti tööjõu-uuringud 1995 ja 1997: tööjõud Eestis 1989-1997*. Statistikaamet.
- Rantanen, Miska (2003), Viro – uusliberalismis laboratorio. Iivi Masson haastattelu. – *Helsingin Sanomat* 13.4.2003.
- Rauhala, Urho (1988), *Huono-osaisen muotokuva*. Julkaisuja 7:1988. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, suunnitteluosasto.
- Raunio, Kyösti (1983), *Hyvinvointi ja taloudelliset muutokset. Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan hyvinvoinnin sisällöstä ja taloudellisten muutosten hyvinvointivaikutuksista vuosina 1950-1977*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia: 41. Turku.
- Rychard, Andrzej (1996), Beyond Gains and Losses: In Search of "Winning Losers". – *Social Research. An International Quarterly of the Social Sciences*. 63:2: 465-485.
- Riihinen, Olavi (toim.) (1993), *Sosiaalipoliitikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. SITRAn julkaisusarja n:o 123. Juva: WSOY.
- Sennett, Richard (2003), *Respect in a World of Inequality*. USA: Norton.
- Sennett, Richard (2002), *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Tampere: Vastapaino.
- Sotsiaalteadlaste avalik pöördumine (2001), <http://www.postimees.ee/prindi.html?id=17816>
- Swedner, Harald (1983), *Socialt arbete. En tanke-ram*. Lund: Liber.
- Swedner, Harald (1977), Prosessiongelmat, rakenneongelmat ja resurssiongelmat Ruotsin suurkaupunkien uusilla asuntoalueilla. – *Yhdyskuntatutkimus yhteistoiminnan, suunnittelun ja vaikuttamisen välineenä*. Mannerheimin Lastensuojeluliiton julkaisu, lapsiraportti A 24. Helsinki, 13-22.
- Sztompka, Piotr (1993), *The Sociology of Social Change*. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Taliga, Harri (2002), Töötus – inimese tragöödia ja ühiskonna probleem. – *Ärielu* 12, 26-28.
- Temkina, Anna (1997), *Russia in Transition: The Case of New Collective Actors and New Collective Actions*. Helsinki: Kikumora Publications A1.
- Tennilä, Liisa (1996), Työttömän kohtalo: niukkaa kulutusta, rakoilevaa elämänhallintaa. – *Hyvinvointikatsaus* 3, 31-33.
- Titma, Mikk (toim.) (1999), *Kolmekümneaastaste põlvkonna sotsiaalne portree*. Tartu/Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Tulva, Taimi (1994), *Kansalaisyhteiskunnan kasvukivut – sosiaaliset ongelmat Eestissä*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 10.
- Törrönen, Jukka (2000), Subjektiaseman käsite empiirisessä sosiaalitutkimuksessa. – *Sosiologia* 37: 3, 243-255.
- Törrönen, Jukka (1999), *Juomisen vapaus ja vastuu. Sosiosemioottinen analyysi alkoholipoliittisesta liberalismista maallikkoajattelussa*. Sosiologian laitoksen tutkimuksia 234. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vetik, Raivo (toim.) (2002), *Kaks Eestit. Artilite, ettekannete ja analüüside kogumik*. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Väärälä, Reijo (2000), Tarvitseeko Suomi syrjäytymisen vastaista ohjelmaa? – *Köyhyyys ja hyvinvointivaltion murros*. Toim. Matti Heikkilä & Jouko Karjalainen. Helsinki: Gaudeamus Kirja Oy, 74-85.
- Vöörmann, Rein (2000), Men and Women on the Labor Market: Wage Ratios. – *Towards a Balanced Society: Women and Men in Estonia*. Ministry of Social Affairs of Estonia & United Nations Development Programme. Tallinn, 46-53.